

O'ZBEK AN'ANAVIY KASHTACHILIK SAN'ATIDA HIKOYANAVIS NAQSHLAR VA ULARDA RAMZIY IFODALAR

Xulkar Tolibovna Toxirova

o'qituvchi

Qashqadaryo viloyati Chiroqchi tumani 15-son Bolalar musiqa va san'at maktabi
Qashqadaryo, O'zbekiston

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V4-I1-2>

Annotatsiya: Maqolada xalq an'anaviy kashtachilik san'atining o'ziga xos naqshlari va ularda ramziy ifodalar haqida so'z borgan. Kashtalarning betakror naqshlari xar biri o'zining turli hikoyalari ega bo'lgan. Ranglar va naqshlarning bir biriga mosligi badiiy tahlillar bilan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Kashta, naqsh, yo'rma, so'zana, palak, zardevor, barpo'sh, bo'g'joma, sandalpo'sh, belqars, choy xalta, oyna xalta.

KIRISH

Inson ongli faoliyatining ajralmas qismi bo'lmish badiiy tafakkur va shunga muvofiq badiiy ijodiy faoliyat insoniyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida juda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bunday faoliyat natijasida kelib chiqadigan estetik badiiy idrok qobiliyati kishilarda olamni, undagi mavjudotlar, narsalar va voqea-hodisalarni, atrof muhitdagi shakllar va ranglarni turfa shakl -shamoilda qaytadan aks ettirishga havas uyg'otadi. Shakl va ranglarning real hamda stillashtirilgan tasvirlarini yaratish shu tariqa kelib chiqdi va u, o'z navbatida, odamlarning kundalik turmushlaridan o'rin ola boshladi. Natijada amaliy san'atning xilma-xil shakllari va turlari paydo bo'ldi. Bular orasida xar bir xududga xos bo'lgan o'zining naqshlari va ranglari bilan ajralib turuvchi kashtachilik san'ati alohida ahamiyatga ega. Kashtachilik asosan 6 ta hududiy guruhlarga, ya'ni maktablarga bo'linadi. Bular, Nurota, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Toshkent hamda Farg'ona kashtachiligi maktablardir. Nurota maktabida so'zana asosan oq fondagi gulli naqshlarni aks ettirishi bilan farqlanadi. Qush va jonivorlar ramzi ularni yanada to'ldiradi, o'zgacha ma'no va mazmun bag'ishlaydi. Buxoro kashtachilik maktabi yopiq kompozitsiyali bo'lib, markazi va cheti zanjirli kashta bilan ajratilgan. Samarqand kashtachilik maktabiga kelsak, naqshi to'q qizil rangdan iborat bo'lib, aylana shakldagi to'pbarggul so'zana atrofiga joylashtiriladi. Urgutlik chevarlar esa asosan oppoq bosma chokdan foydalanishadi. Ulardagi to'q qizil va sariq gulli naqshlar quyosh ramzini ifodalaydi. So'zana markazida katta aylana, unga nisbatan chorak kattalikdagi to'rt dona aylana to'rt chetiga joylashtirilgan bo'lsa, bilingki u Shahrisabz kashtachilik maktabiga taa'luqli. Toshkentlik chevarlar esa katta aylanalni qoramtir qizil rangli palak mato ustiga zich qilib tikilgan gulko'rpani afzal ko'radilar. Kashtachilik san'atining qadimgi maktablaridan bo'lmish Buxoro viloyatining milliy kashtachilik, san'atini o'ziga xos xususiyatini, tabiiy bo'yoqlarini qo'llanilishi texnologiyasi va bezaklarining qadimiy nusxalarini tikilishi, shu kunda xalqimiz diqqat

e'tiborini o'ziga tortdi. Buxoro kashtachilik san'ati bilan tanishish, uni o'rganish yoki avlodga etkazish kerak. Buxoro kashtalarining o'ziga xos belgilaridan biri ularda "yo'rma" choki mahorat bilan qo'llanilishida va havo rang, gul rang, binafsha rang, pushti va och sariq rang, qizil malina va ko'k ranglar bilan uyg'unlashadidir.

ASOSIY QISM

Kashtachilik san'ati o'zining jimjimasi bilan xar qanday tomoshabinni o'ziga jalb qiladi. Tikilishi va rivojlanishiga ko'ra kashtachilik san'ati o'zining betakror hikoyalari ega. Qiz farzand o'stirayotgan xar bir xonadon bu san'atdan chetda qolmagan, qizlar juda yoshligidan boshlab kashtatikishga o'rgatilib, ular uch, to'rt yildan keyin mustaqil kashta tikishni boshlaganlar. bo'ya yetib boshqa xonadonga kelin bo'lib ketishdan oldin bor maxoratlarini kashtalarga berishgan. Kashtalardagi naqshlarning nozikligi, tikilgan gullar va tanlangan ranglarning qanchalik bir biriga mosligiga qarab qizning maxorati, didi va nafosatini bilishgan. To'yda kuyovning qarindosh-urug'lariga kelin o'zi tikkan buyumlarini sovg'a qilgan. To'ydan oldin sep yoyib ko'rgazma qilingan, ko'rgazmalarda qo'yiladigan buyumlar so'zanalari, palaklar, zardevollar, sandiqqa taxlangan ko'rpalar ustiga mo'ljallangan barpo'shlar yoki bo'g'jomalar, sandal ustiga yopiladigan sandalpo'shlar, yostiqliklar-bolinpo'sh va lo'labolishlar muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bundan tashqari joynomozlar, belqarslar, choyxaltalar, oynaxaltalar, tuzxaltalar, to'rvalar, sochiqlar, ro'molchalar ham kashtalar bilan bezalgan. bu kelinning chevarligini, mehnatsevarligini namoyish etishi va kashta qanchalik nozik, chiroyli bo'lsa yuqori baholangan. Shu o'rinda aytib o'tish kerakki kashtachilik O'rta Osiyoning turli xududlarida tabiat iqlimiga ko'ra o'ziga xos tarzda shakllanib rivojlangan.

Birgina misol qilib Nurota kashtachiligini oladigan bo'lsak, Nurota kashtachiligi o'zining gulli motivlarining boyligi va rang-barangligi bilan O'zbekiston kashtalari orasida birinchi o'rinda turadi. Gul naqshlarining go'zalligi va boyligi jihatidan Buxoro kashtalariga yaqin tursada, o'ziga xos ijro uslubi bilan alohida ajralib turadi. Nurota kashtalarida ba'zan gul naqshlari, o'simliklar, qushlar, turli jismlar va hatto hayvonlar tasviri, ayrim hollarda yashirin tarzda odamlar tasviri bilan ham boyitiladi. Kashtalar ochiq rangli ipak va jun iplardan igna bilan sidirg'a – bosma uslubida tikilgan gul va naqshlar atrofi bigiz bilan "daravsh" chokida chegaralangan.

Nurota kashtachilik markazida sakkiz qirrali yulduz va maydonning to'rt burchagida katta guldastali yopiq kompozitsiyali so'zanalar keng tarqalgan. Kompozitsiyaning bunday turi Nurotada "chor shohu yak moh" - "to'rt shohu bitta oy" degan ma'noni anglatadi. 19 asr oxiri 20 asr boshlarida Nurota kashtachiligida keskin pasayish seziladi. Gulli motivlar detallarning rang - barangligini yo'qotib, bir xil doiralarga aylanib qoladi. Qadimgi so'zanalarda burchakdagi guldasta 43 guldandan iborat bo'lsa, yangi so'zanalarda u bir - birlariga unchalik bog'liq bo'lmagan yetti doiradan iborat bo'lib qoldi. Qizil matolarga bir xil so'lg'in o'simliksimon gullar tikilgan kashtalar paydo bo'la boshladi. Bu kashtalar Nuratoning XIX asrdagi badiiy buyumlaridan mutlaqo farq qilardi.

Voha aholisi kashtalari So'zanalar o'zida koinot, tabiat, baxt va sevgi tushunchalarini ifodalovchi xushmanzara polotnolardir. So'zanalar sathida voha chevarlari tasavvurlaridagi dunyo aks etgan. Hamma so'zanalar "mehrobgul" nomli jingalak naqshlar tushirilgan keng hoshiyalar bilan o'rab olinadi. Tashqi hoshiyalar esa "oba" (suv) nomli to'liqsimon naqshlar bilan bezatiladi. Asosiy maydonda to'pbarggul shaklidagi bezak tushirilgan. Markazda asosan oy va quyoshni ifodalaydigan katta aylanalar joylashgan. Ushbu aylanalar soni 1 tadan 8 tagacha bo'ladi. Aks ettirilgan sayyoralar oy deb ataladi. Lekin sayyoralar katta oy, panja oy va kichik oylarga ajratiladi. Sayyoralarining markazida uning negizini hosil qiluvchi to'pbarggul tushiriladi. Bezak buyumlarining turi juda ko'p, masalan, so'zana, kirpich, choyshab, choy xalta, zardevor, palak, gulko'rpa, dorpech, parda, belbog', do'ppi, ko'ylak, dastro'mol, hamyon, joynomoz, sumka, nimcha va boshqalar badiiy did bilan bezatiladigan bezak buyum turlari bilan ajralib turadi. Palakdevorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri. Palakda osmon va to'lin oy aks ettiriladi. Uni qadimda oq yokimalla bo'zga kashta tikib tayyorlangan. U so'zanadan gullarning yirikligi, zaminining ham kashta qoplanishi bilan farq qiladi. Palakni o'rtasida yirik oy tasviri qizil qirmizi, pushti ipak bilan kashtalanadi va atrofiga juda chiroyli qilib o'simliksimon naqshlar tikiladi. Naqshlar ichida ko'pincha bodom, qalampir elementlari qo'llanilgan. Palakda qirqtacha oy ham tasvirlash mumkin, shuning uchun oyini soniga qarab olti oyli palak, o'n ikki oylik palak, hattoki katta uylar uchun qirq oyli palaka tikilgani bizga ma'lum. Oylar turli ranglar bilan bir necha xil tasvirlangan. Shu o'rinda Surxon vohasida tikilib kelayotgan kashtalar o'zining takrorlanmas jiloli ranglari, naqshlari bilan ajralib turadi. Kashta tikish jarayonida nafaqat go'zallik dunyosiga sayohat qilgandi, balki, insonlarni sabr-toqatli bo'lishga undaydi.

Xar bir kashtachilik markazlari o'zlarining naqsh va gullari ranglar gammasi bilan bir biridan farq qilsada kashtalarda ko'p uchraydigan ramziy ifodalari ayni hikoyani kuylaydi. Yuqorida aytib o'tganimizdek kelin seplari uchun tikilgan kashtalarda Xumo qushi tasvirini ko'p uchramiz xumo qushi ramziy ma'noda baxt keltiruvchi "baxt qushi" sanaladi. Oxu go'zallik va noziklik, bulbul mardlik va sadoqat, oq kabutar tinchlik totuvlikni kuylasa, baliq risq nasiba poklik va xalollik ramzi sifatida qo'llanilgan. Yosh oilalarga xadiya

sifatida tikilgan kashtalarning markaz qismida anor tasviri qo'llanilgan, barchamizga ma'lum tasviriy san'atda xam anor oila ramzi sifatida ishlanadi.

XULOSA

Kashtachilik san'atida ranglar xam nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi va o'z o'rnida ranglarning ramziy ma'nolari mavjud. Yashil rang ona tabiat, tiriklik va ko'klamni ifodalasa Qizil rang g'alaba, xursandchilik, Oq rang - tozalik, yorug'lik, Sariq rang muqaddaslik kabi ma'nolarni ifodalaydi.

O'zbekiston va umuman O'rta Osiyo xalqlarining bizgacha yetib kelgan san'at asarlari orasida naqshlar asosida yaratilgan badiiy asarlar alohida ko'p sonli tashkil etadi. Xalq amaliy san'ati kishilarning ma'naviy olamini boyitadi, badiiy didini shakllantiradi, ruhiyatini tarbiyalaydi. Shuning uchun ham o'zbek xalq amaliy san'ati kishilarni badiiy, axloqiy, umuminsoniy tarbiyalab, ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirishda hamda madaniy darajasini yuksaltirishda eng zarur manbalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Davlatova S "O'zbek xalq hunarmandchiligi va marosimlari". Ilmiy to'plam. Toshkent. "Navro'z" nashriyoti. 2013 yil.

2. Nuriddinova N "Ma'naviy meros va madaniy boyliklar". Ilmiy to'plam. Toshkent. "Lesson press". 2016 yil.

3. A. Hakimov, Z. Nasirova, B. Nodir "O'zbek xalq amaliy san'ati" O'quv qo'llanma - Toshkent: LESSON PRESS 2019 y

4. Xakimov A., Gyul E. Baysun. Atlas xudojestvennix remesel. Tashkent, 2006.

5. Xakimov A. Prikladnoe iskusstvo Uzbekistana: traditsii innovatsii. Tashkent, 2013.